

er. TRIMESTRE 1.978

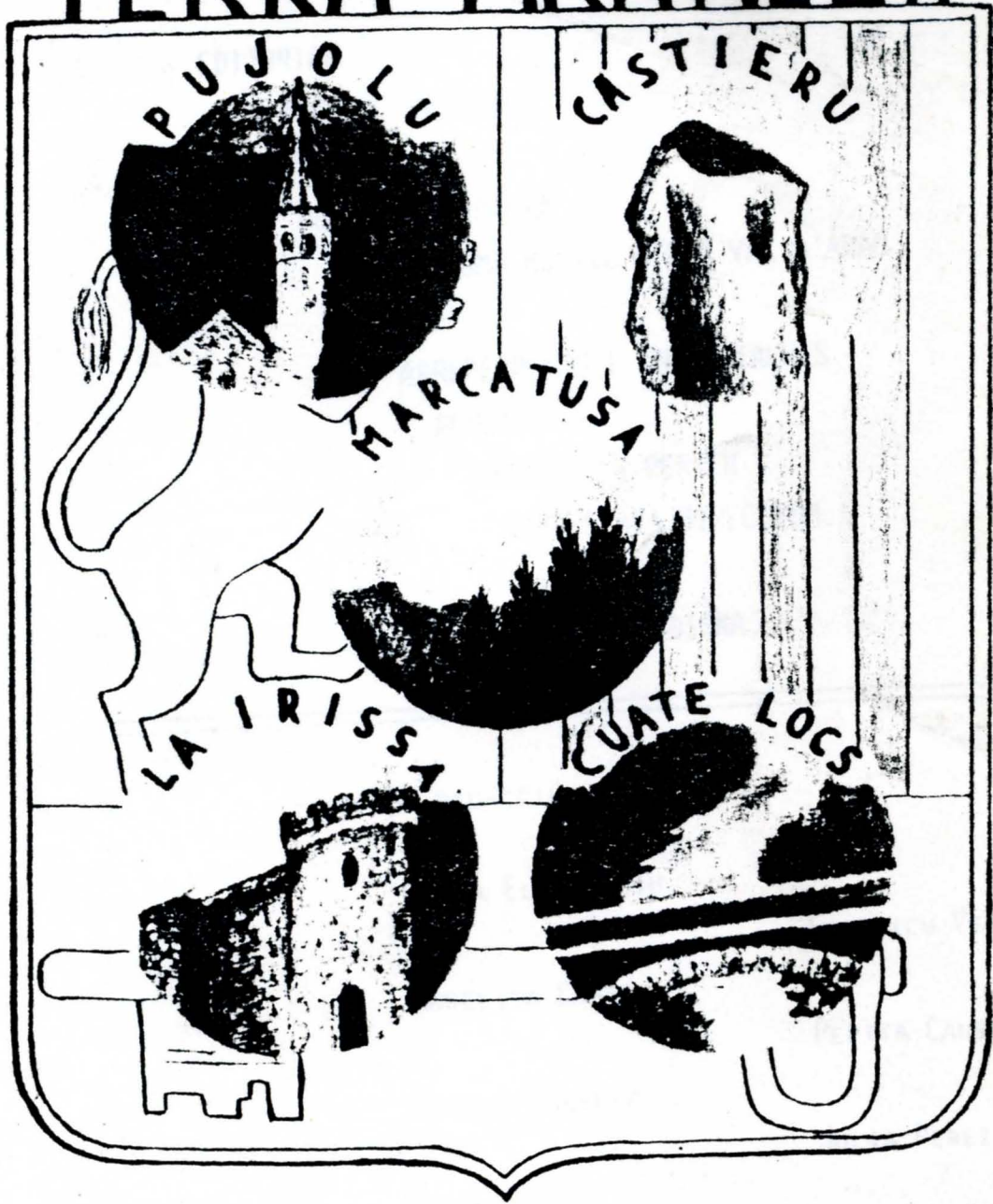
ANN. 2 NR. 2

Universitat Autònoma de Barcelona

Hemeroteca General
sig. RC(4672)

803

TERRA ARANESA

PUBLICACIUN DE 'T MUSEU ETNULOGIC DE 'RA VAL D'ARAN
QUI TENC ERA LENGUA TENC ERA CLAU

SUMARI

EDITORIAU

UN TROS DE HISTORIA

NUTICIES

HUELHA LITERARIA

ER ART RUMA RUSTIC D'ERA VAL D'ARAM

CUNDE

ARREPERBERIS E ENDOMBIALHES

ACUDITS

ARANESI EN PERILH

CARTES ARA DIRECCIUM

EL VIELS

TERRA DIGNA

EQUIP DE REDACCIÓ :

MARIA ELVIRA RIU

FEDERICU VERGÉS

ANGELINA CASES

PEPITA CAUBET

ARTUTU CALBETÓ

JULIA PEREZ

ENRIC VIDAL

E
D
I
T
U
R
I
A
U

DAM ERA LENDADA DE DÛS-CENTS SUSSCRIPTÚS MUS
PLATS PRESENTAVUS ET SEGÚN NÚMERU DE " TERRA
ARANESA".

HAUEM SAJAT DE TIÉ EN CUNDE AGUEST VIATGE,
CAUQUA DES SUGERENCIES QU'ES SUSSCRIPTUS MUS -
DEREN, E'NA TRUBADA QUE AGUEREM DAM ERI, ET -
DIA 7 DE MARS EN VIELLA.

ARA QUE ES TENSÍ PORTEN NAUES CUNCEPCIUS -
VITALS EN TUTI ES SENTITS, MUS SEMBLE, QUE ES
ARANESI, HAURIEM DE HÉ CAUCARREN EN TA QUE -
AGUESTES NAUES IDIES NU HESQUEN A PERDE ES -
VERDADERES ESENCIES D'ET POBLE ARANÉS.

EN TA QUE ASSÓ NÚ PASE, ES HILLS D'ERA VAL
D'ARÁN, AUEM DE SERCA TUT ACRÓ QUE MUS AMASSE
E REBÛTJÁ LU QUE MUS ALUENHE, METENT DEUANT -
DES PROPIES E PARTICULARS IDIES DE CADA UN ER
AMUR ARA NOSTA TERRA.

"TERRA ARANESA" VÓ SERVÍ EN TA ARTENHE --
AGUESTA UNIÚN, MÉS SE NÚ MUS HI HEM TUTI UN -
SHINHAU, ERA SULETA NU AT PUIRA HÉ, PER ACRÓ
VUS DIDEN : ARANESI AMASSA E ENDEUANT PER UA
VAL D'ARAN MILLU E MES NOSTA.

ERA REDACCIUN

ES PRÛMES HABITANTS D'ERA

VAL D'ARAN

Per'a súa estructura geografica, climatologia atlántica è la-guens d'et massis pirinenc, era Val d'Aran se trubec aislada o difi-cilment comunicada dam et restu d'Espanña d'urant multi sigles, hasta era perfuraciún d'et tunel de Viella en 1941. En canvi , a desgrat d'era geopolitica è per ún cunstant het historic, furmaue part d'es "Païsi Catalàs" ja antes que apareguesse et nom de Catalunya en a Historia.

En a súa obra " Els Comtats de Pallars i Ribagorça" er ilustre historiadi Ramon d'Abadal cunsidere es publadús de Aran, Ribagorça è Pallàs, et dit "poble pirinenc" cunstituít per pastús de muntaña que hauríen arribat dam es sós ramats desde et centru d'Europa particu-larment d'es Alpes. Casi cuate mil ans antes de Jesuchrist. Aguesti seríen es antepassats directes d'es pirinencs d'era Edad Mieja, d'es que parlen es ducuments d'es sigles IX è X.

Era evoluciun hagüda en tuti aqueri sigles , nú ha afectat et fons humà d'era publaciun . Era gent ei era madeixa.

Aguestes tribus , sunt es que es Rumás ne digueren aranesi , ceretàs , andurràs , bergistàs o sigue , es publadús de Aran , Andorra, Cerdanña , Bergadà . Et son parlà , hauríe estat er "eúskara" (vascuence) que se latinisec més tard , è dec urigen at gascún, pruvencal , català , etc.

Se sap qu'es antepassats d'es vascus actuals , vengueren d'et madeix puestu qu'es nosti. Per acró , et noste lenguatje aranés , hà paraules vasques cum sun: araga, neira (entrada d'era casa)cachu-cha (gorra) agestes d'ues ja en desús , pero les hauem sentüdes es viels hò menus de cincuenta ans. Ademès hi ha Montgarri, Salardú, Arties , Arros , Arres , Artiga, de etimulugia "Eúskara".

Acró explique era apreciaciun d'era revista "Era Boust d'era Mountanyo" cuan diguec qu'et dialecte aranés , ei era més púra d'es lengües gascunes.

Seguns er investigadi francés Monsieur Lizop, culaburadi d'a-quera publicaciún franco - gascuna, siguec Pompeu et Gran (que lleuec er Ara o Peira de Mig-Aran) et que incurpurec es regius nau-tes d'era Garuna , at Comminges, ahunt se cunstituíc un centru de civilisaciun rumana , en a pruvincia de Aquitania. Despús , César les anexionec as Gallies.

Aguesti hets serviràn , en transcürs d'es ans de fundament d'es reivindicaciús , per part de França, cada cop que intentarà era integraciun d'era Val d'Aran , as sos duminis

Isabel María Pena Deó

nutisles

PRIME MISSAU EN ARANES

MUS CUMPLATS HEBUS A SABÉ QUE AGUESTI DARRERI DIES HA VIST ERA LUM ET "PETIT MISSAU ARANES" , EDITAT P'ER ARSHIPRESTAT D'ARÁN, DAM UA - DIGNITAT E PRESENTACIÚN CAUCARRENC DE BET, ARRECUNESHENÇA EN TA ES - PREBUTJADÚS E UN CUNSELL EN TA TUTI, CUMPRAT-LU.

MIG-ARAN:

AGUESTI DIES S'HA PRESENTAT EN ES PARROQUIES D'ERA VAL D'ARÁN ERA MAQUETA DE LU QUE PUIRIE ESTE, SE ES ARANESI VULEM ERA NAUA GLEISA - DE MIG-ARÁN, MUS SEMBLEC UA VERDADERA BUNA IDIA. UA OBRA ACTUAL TA - UN PUESTU INMURTAU. NÚ FALTE SUNQUE SABÉ LU QUE COSTE, SEGÚNS ES AUTUS D'ET PROJECTE NÚ PAS MASSA SOS. SE HEI VERTAT S'HI CAU HE TUTI - EN TA ARTENHEI.

URBANISME.

TABÉ DARREREMENT S'HAN LISTAT EN CADA UN DES POBLES D'ERA VAL - D'ARÁN US VESIS QUE SE TIERÁN EN UA CUMISSIÚN QUE SERVISQUE ENTA CULABURÁ DAM ES TECNICS QUE S'ENCARGARÁN DE HÉ UES "NURMES SUBSIDIA --RIES DE PLANEJAMENT URBANISTIC D'ERA VAL D'ARÁN" .

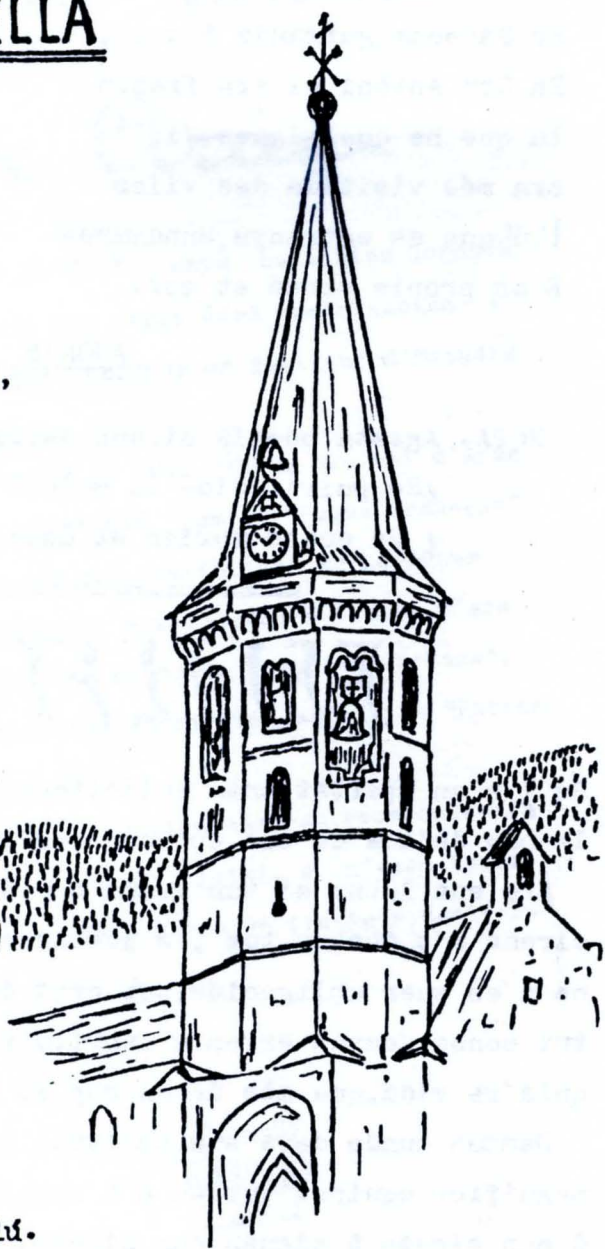
VEDEM EN ASSÓ UA PAS EN TA DEUANT CUNCRET E PRECIS E'NA PARTICIPACIÚN D'ET POBLE EN ES SHANTIES PUBLICS, E DEMURÁM QUE ES LISTAS - SAPIENT ARMUNISÁ ET DESENVULICAMENT ECUNOMIC E SUCIAU, DAM ERA CUN - SERVACIÚN D'ERA NATURA E D'ERA ECULOGIA. TA PLA HAN UN BUN SHANTIE P'ET DEUANT.

ENGUESH.

ERA PIQUETA D'ET PRUGRÉS -TUSTÉM BEN-VENGUT- ACABE DE HÉ A QUEI UA DES CASES D'ERA VILA DE VIELLA, MES NUMENTADES EN D' AUTI TENSÍ - ERA CASSA DESDE GILES - DARRERAMENT CUNVENT D'ES MUNJES. JÁ NÚ PUDE - RÁN CUNTEMPLÁ MES, ERA SUA DIGNA E NOBLA SEMBLANSSA É EVUCÁ A D'AQUE - RI HEREUS ESPAÑA DE GILES, QUE LA DEUEREN DE BASTÍ.

ODA A VIELLA

Més fines plumes
T'auran cantat
Peru més arrebatades
Nu at creigues pas.
Et men cor ! ja nu pot més!
Sense didete , Viella estimada,
Lu que sent laguens d'et
E lu que dam es sos guells.ve
Es fresca cum ùa rosa,
Culurida igual que es jurdús.
Cum er Edén entre rius,
Garuna te leque es pés,
Et Nere te cante gelús
E t'endurmis dam es sos cants.
Es bera è capinauta
E t'avé espiritual,
Sembles at ton campanau
Que tustem garde tat ceu.
Muntcurbisún è era Tàca
Sarraera è et Port que ei ton
Semblen o sun,
! Que me sabi ju!
Es guardians de tá delicada flú.
Es auets que te guarden,
Desde nau des muntanyes
Se deuen de dide:
!Qui puguesse de ùn sau
Enta Viella baixa!
Es franca è acuelledura,
Per tuti es tos custats.

En Cap d'era Vile nobla,
En Arnals pret tut flurit,
En Passetx gurmada è naua,
En San Antoni ei era frescú,
Lu que he que sigues Viella
Era més visitada des viles
¡Tû! que as estranys ennamures
E as propis panes et cor.

ANONIM

NOTA. Aquesta poesia siguec escrita hé ûs dets ans.

¿Se puirie dide lu madeix de Viella?

¿ Es suets aurién et desix de baixa?

FELICITACIUN

Se i á un apartat enta felicitaciús, ju pensí que era prumera
la cau dedicá de tut cor ente es nosti pumiès.

Era sua labur ei tan grana cum desinteressada. Quan senten era
sirena a't dèshen tut , e jessen disparats sense pensá ne en eri
ne n'es sues ubligaciús, pe't crit det proxim passen pe't dessus de
tut sense demandá arren a canvi, e purtant mus dan mult, se cau en-
quia'ra vida, que mès de un cop se la i joguen.

Demmus cunde dera sua actitud. Sigam recuneshens tam aguesti
magnifics equips. Tustem a't servici de't que les demane siguen
d'aun siguen è siguen aun siguen.

Enta eri dunc, era millú felicitaciún.

Pepita Caubet

El arte romano rústico del Valle de Arán

Tam aquest titol el Cunsellé de't I. E. I. Senyú Luis Diez Coronel y Montull presente un interessant estudi que parle d'era rumanisaciun d'era Val d'Arán, ena revista Ilerda, que publique er Institut d'Estudis Ilerdenses.

Despus d'era guerra sertoriana, Pompeu et Gran dauric era Val d'Arán a 'ra civilizaciun dèt mun rumá en ta acuellelu cum a "Pagus Aranesis" ena "civitas Convenarum", que haguec era sua capitalidad en Lugdunum Convenarum, ara Sant Bertrande de Cominges, e relaciune a traués d'era Val d'Arán es regiús de Tulusa e r'Ebre dam un camin "caussade romana", que seguint et curs dèt Garuna atrauessaue et Pirineu pe't port "Petrae Albae", ara d'era Bonaigua.

Es banys de Tredós, Arties e Les, eren que siguesse mes remarcade era influencia romana, e es sues relacius dam es auti paissi, e n'auem testimoni pe's materials epigráficis que en aquesti banys se truvèren, dedicats a's ninfes e divinidads de's aigues.

Autá vutieu des Banys de Les.

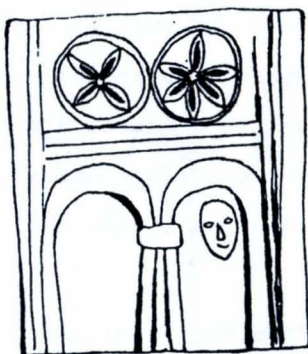

Un tros d'autá vutieu trubad en Arties

Mus cau planhe, de que ara, tuti aquesti materials epigráficis sun deora d'era Val d'Arán.

Aguest art rustic rumá aranés se inspirec en tumbes de art classic tam us detalls escultorics que tustem se repetissen en es monuments funeraris aranesi, cum sun representaciús de persunatjes; era influen- cia venguec de un dás grups de art provincial aun se troben aguesti madeshi detalls e persunatjes cum e r'Aquitá e et Burdigalense, peru interpretats a'ra sua manera, mes rustics e tam ues linies geométriques que nu sun laguens de r'art rumá. Acró hè precisament que age era sua propia persunalidat e diferenta de r'art rustic e popular de d'aves cuntrades vesies.

Es munuments funeraris rustics aranesi sun es "urnes" e es "esteles"; Es "esteles" sun munuments funeraris, que marquen e r'emplaçament de ña hòssa e n'í a tres diferents ena Val d'Arán: Bagergue, Aubert e Arres de Sús.

"Estela" emplaçada ena gleisa de Bagergue, e ara ten e r'autá principal.

Es "urnes" sun hòsses de incineraciun; laguens d'aguestes se i metfen en iauta urna es cendres de't difunt. Destaquen es fruntaus de's urnes trubats en es gleises de : Gausach, Vilamós, Bausen, Arties, Arres de Jus e Bagergue.

Frontau de "urná" trubada en Arties. I a tres persunatjes, dus homes, e r'un porte ua lansa, e ua enna at miei porte ua cupa.

En cap des munuments funeraris d'era Val d'Arán i a arren d'escrit, aurie estat ua ajuda enta sabé de quin an èren. Se pense que poden èste de entre et segle II e at IV, peru tenguen en cunde que era tradiciinn d'aguest art indigena s'alungue enouia ben entrada era Edad Mieja.

Era gent dèt pais at trubá aguesti peires dam rellèus de munuments funeraris e imatjes humanes sense sabé d'aun prucedien, les atribuiren caracter religiús e les plasèren en es paret de's gleises, e gracies d'aguesta custüm, auem pugút cunservá aguest impurtan patrimoni arqueologic d'era Val d'Arán. Es que nu sigueren plaçades, gesqueren de't pais, cum era "estela" de Mig-Arán, era figura rumana de Isis de Tredós, e es sèt inscripciús rumanes.

Era Fundaciun Museu Etnològic d'era Val d'Arán, agrais át Senyu Luis Diez- Coronel era cunfiança que deposite en era enta cuedá e saubá et patrimoni que i a, e tut lu que pugue apareshe.

Fruntau de "urna" dam tres persunatjes, et de't miei un mainatje, placat ena paret de'ra gleisa de Vilamós.

ERA VOP E ET NAULÈR

Cauque dia era vop qu'avec d'anar delà det Gave. Que demande at naulèr passar entera auta arriba.

-Faga-me d'auança! -ce ditz et naulèr.

-No è cap brio de sòs! -ce arrespon era vop.

-E donques, hica-te laguens der'aigoa, jiu pòt te voli passar!

-Et mèn amic -ce ditz era vop- bèt còp que servish taplan de saber bères vertats, se me i passes que to'n diderè tres!.

-Polidà paga era tua! No parles cap jamès qu'entà mentir!

-Per Diu! Que plan me pòs créir aué!

-Tier conde, que te anègui se m'afrontes!

-Mercat hèt! -arresponec era vop- Tòca man!

-Sauta aciu -ce ditz et naulèr- e veigam (vedegam) aqueres tres vertats.

Era nau que se cale entà laguens.... Mossu era vop que se met a dider:

-Era lua n'arraje cap autant coma et solei. Açò pòt ei ua enganhifa?

-Òbel! -ce ditz et naulèr.

-Era nau qu'ère dejà at miei der arrieu.

-Dusseua vertat: "Era aigoa pòt se semble at vin, sò mentit hardit naulèr?

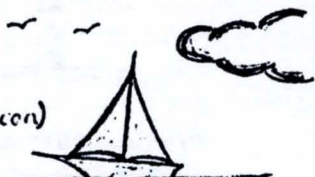
-Plan que no, galapian! Esconjurada sigue de no èster tot atau (parièr)! Que'n beueria mès d'un lampion (lampit) de vin blanc.

Et grandèr qu'ère alavetz a còsta de ori. Era vop que saute e d'un passic luenh que se vire de cap tat naulèr entà dide-li:

-Aquesta qu'ei era tèrçaue vertatet mèn amic! Escota plan, sauva-la, que no se te pèrque cap:

"SE CADUN TE PAGUE ATAU

BOSCA PÒT TE 'N CAU" (Conde gascon)

Vei léxic mès endarrè

Arreperbèris

Et bò vielh se no pòt cap qu'empenh".

* * *

"Que cau plegar (reblincar) et venclih (andòrta) quan ei joen".

* * *

"Punets, pessigades e patacs
ets tres tensi dets maridats".

* * *

Trons d'abrièu sequèra d'ostieu "

* * *

"Quan mars soleje
mai que pluvasqueje "

Endombialhes

"Mair tòrta, pair dret
mainatge borruget "

(e et broton)

(Era vinhha, et ploc)

* * *

"N'açò nòste qu'i a un gojat
qu'a et pòt arrevirat "

(Et crimalh)

CAUQUES INDICIES DERA ORTOGRAFIA OCCITANA NORMALITZADA (I.E.O.)
=====

"o" se nomena tostem (u castelhana) : "codina, oringar, poric"
"ò" entam accent grèu, se nomena (o castelhana) : " bòrda, mijò,
mòla ".

"-r" darrèra en es infinitieus, sustantieus e adjetieus pòt se -
nomena : " minjar , paredèr, prumèr ".

"-ish" At miei de paraula o "sh" at començament ei parion ara -
"ch" francesa : "shigalet , neishença ".

"ch" ei pariona ara "ch" det castelhà.

"lh" e "nh" son equivalents a "ll" e "ñ" del castelhà : "Lhèute,
nhacada ".

Lipu-lapo de paraules.

U	U	A	H	N	U	C	S	E	T	C	S	B	T	M	S
A	N	T	R	E	D	O	S	B	M	A	C	E	S	O	A
B	A	H	U	R	R	A	M	I	U	S	A	T	A	N	L
U	J	G	A	R	O	S	U	E	N	A	S	L	N	J	A
A	E	B	L	C	D	M	N	L	N	R	U	A	T	G	R
S	N	U	E	E	A	I	T	H	T	I	A	N	J	I	D
A	A	S	S	R	S	E	C	A	R	L	G	T	U	A	U
C	C	S	R	O	U	I	U	R	E	H	O	S	A	R	I
F	J	O	S	G	N	A	R	O	B	N	H	E	N	T	R
C	S	S	E	E	R	B	A	U	S	T	D	T	N	R	
A	H	T	R	S	B	A	A	R	A	U	U	R	U	E	A
L	J	T	R	S	M	N	U	R	U	G	A	O	R	S	E
I	E	K	A	A	R	T	I	E	S	E	T	B	A	U	T
B	I	L	A	M	O	S	A	S	J	B	N	S	N	A	N
L	E	R	A	B	U	R	D	E	T	A	O	E	C	B	U
E	U	G	R	E	G	A	B	A	C	I	P	O	M	L	M

Ya, 'un reperberi en 'a Bal d'Arán que dit: "Tanti potbles há era Bal d'Arán cum marrecs era costa de Caneján.". En aquest Lipu-lapo de paraules s'han bulut mete tuti es potbles d'era Bal. En ta trubales s'há de sercá de dreta a querra; de querra a dreta; de nau ta bash, e de bash ta nau. Taben en cantuada de sús en jus, e de jus en sús.

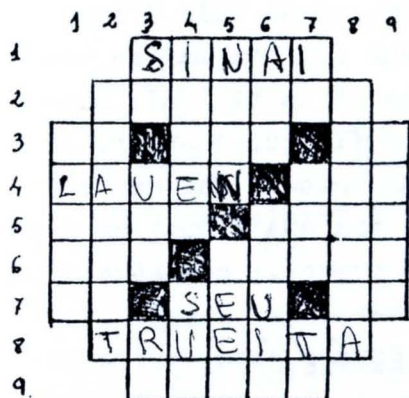
Es potbles que trubarats, sun: "Casau, Caneján, Tredós, Garós, Unha, Bilac, Gessa, Bilamós, Bussost, Betrán, Escunhau, Muntcurbau, Arrós, Bielha, Arties, Aubert, Benús, Casarilh, Gasac, Munt, Lés, Arrú, Arres, Bausent, Sant Juan det Turán, Es Bordes, Betlánt, Bagergue, Salardú, Muntgarri, Begús, Pontaut, Miei Arán."

Era gráfia que s'ha tengüd en cunde ei:

LH = LL. NH = N. B. Tustem s'ha metüd B, perque funetica-mens, tut ei Bilabial.

Jep d'es.de Montoya.
L E S.

entrauès n.2

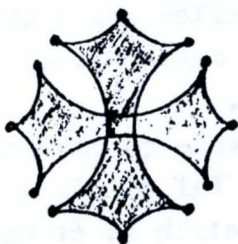
Orizontaus.- 1. Montanha en quina s'ar-
turèc era nau de Noè ontà er algoat.-
2. Capvirat, amplir de caudia.- 3. Ar-
ticle contracte det gascon orientau e
tengut tabé en Canejan. Et blan det ueu.
Adjetieu numerau (fem.).-4. Tens det vèr-
be lavar. Adjetieu calificatiu.- 5. Cap-
virat, en castelhà "di-li" (fem.). Repu-
blica d'Africa.- 6. Consonans. Horat,
clòt at laguens de tèrra o d'un malh.- 7. Vielh article gascon, son-
que tengut na toponimia. Lòc dets justí. Biais de prendòm nèutre.-
8. Peish des nòsti arrieus.- 9. Corròp d'abelhes.

Verticaus.- 1. Minjat mancat de sau (plurau).- 2. Causa semblada a
ua rua.- 3. Vocaus. Capvirat, beta longa e prima que ven a hè-se
retorsilhan era tilha det coton o det canam. Nòta musicau.- 4. Cap-
virat, caucarren sòlit virat a liquid. Nòm det cap det budèt culà.-
5. Advèrbi de tens. Halamatge.- 6. Capvirat, renh d'èrba amassada,
un carrèr seca. Er hèt de caminar fòrça.- 7. Preposiçon. Adjetieu
que se ten quand s'a ets dits o iaute partida det còs gelat. Capvi-
rat, prendòm personau complement. 8. Qu'í a sable, relatiu at sa-
ble.- 9. Esturment de musica.

Sòlucion ar entrauès n.º I.

Orizontaus.- 1. Auba. Aciu.- 2. Taure. Lòsa.- 3. Hèshi.- 4. Ura.
Tògiar.- 5. Eda. Lr. I.- 6. Hics. Aur.- 7. Tistèr. Sec.- 8. Samuac.
9. Ula. Esclau.- 10. Ca. I. Ie. C.

Verticaus.- 1. Atau. Truc.- 2. Ua. Rehí La.- 3. Buadissa.- 4. Arè.
Acta. I.- 5. Est. Seme.
Aci.- 8. Cò. I. Uscle.

6. Hòl. Rus.- 7. Aligra.
9. Iscaire. A. 10. Uair.
Ciuc.

ARANESI EN PERILH.

Un aranés, cum auíem dit iaute cop dejá, ei ún hilh d'era Bal d'Arán, e aguest aranés há de currespune cum era súa mai se reich. Perque aguesta Mai cum buna mai qu'ei le dá ún pialé de causes a cambi que pot este de de het ei tut et prufit que d'era riqueza muntanhença se pot trei. Atau mus trubam cum aguesta Mai mus ufrís ço que há de milhú en era: es sos bosqui, era súa aigua, et son balú artistic, et son bestia, era súa cassa e pesca... e tantes e tantes causes que la hen unica.

Aranesi, sabem qu'a multes de'aguestes causes auen perdud et dret, perque d'auti mus l'han tret, e casit jamés dúa manera limpia. Laguens det noste poble, jermás nosti s'han metud det custat cuntrarí perque les simpatisaguen més o per circustansies X. Atau Aranesi estan perden es poqui bosqui que dejá mus queden, e des que ta ben se hec dó Juan Ademá.

Er'aigua ja nu cur pera Garuna cum bet tens há. Cía qu'et prugrés ei et prugrés, mes ¿quin benefisi mus quede as Aranesi de tuta era riqueza que se mus parten en ta delá.?

Nu mus cau- sunque agarrá a Reglá Campistol o a cualsebul iaute autú en ta pudé cumprene qu'ém Bal d'Arán ha estat tustem úa re publica independenta, ún petit país liura, aún es aranesi se gubernauen, ejen es sos judisis, auíen es sùes leis, e tut se podé demostrar qu'ere un clá antesedent, auansadisim en tut ambit e qu'aué en dia serie tutalmens actual.

¿Per qué es Aranesi han perdut aquet esprit que caracterisaué as bidhs pai--senhes, e que les eije seriusi, amatbles e tustem respetables?. ¿per qué er'Aranés está perden era súa persunalitat, et son dret, e s'está dechan abasalhá pet capitau e pes de dehora.?

Nu he guaire qu me didien cum es Aranesi auem bentut era nostra libertat as senhús e at capitau de dehora. Antes anaues en ta ún poble e entenies ena tauerna, cum es pagesi parlauen des sùes terres..., det son bestia..., se bera baca auie de bederà..., se s'auie het era primera cupa d'era herba..., s'et redalh..., etc. Aué'n dia aguesti madechi pagesi parlen que s'há de bie et senhú de Bar-seluna, que la de ná a sercá cuate ascles, en ta'ra tùmeneja, e a uele era casa limpia e cauda.

Ju, cumpreni perfectamens qu'era pagesia ei dúra, e que de ra manera que s'esplote en'a Bal d'Arán ei mul difisil d'aguantá, més taben denmus cunde det detalh qu'ét pagés que tuta era bida ha

estat liura e senhú. Qu'ena súa familia james han dependüt d'a rrés, e que aué per aué, s'há benüt es baques e s'ha metud a tre BALHÁ, cum musu de ün senhú. Cunfurme que guanhe mes e que treba lhe menus, més turnis há benüt era súa libertat. Bulguesquem u nu bulguesquem era bertat ei aquera.

Et madech senhú qu'há crumpat era libertat det pagés nu ei cunten encara e taben bó crumpa et noste pais cum se de ün kiló de pumes se tratese. Se estan crumpan pobles senses, se bó acy tá: 'ra muntanha, e a ra lunga dependerá de ün sulet senhú, que dun gue üa seta cantidad en ta pugúé cassá et u trei et benefisi que currespün a tut ün poble..

E nu cuntenti encara se mus treirá (a ra lunga) et pu dé cassá laguens det noste pais. Siguen ena nosta terra mus cale- rá demaná permís as de dehora, en ta pudé cassá u moi ün pélet pu estu.

Ju, sulet he het ün petit escrit, que nu coste guaire, més aqueri problemes nu se bolen apariá atau se nu que mäs cau amassá Aranesi, en ta henmus a balé es nosti drets, e cunquistá de nau tut acró que mus perteneich.-

Jep Montoya.

Lexic det Cunde

GAVE: NÒM GASCON DAT AS ARRIEUS QUE BAISHENT (DEVAREN) DES PIRINÈUS.

ARRAJAR: "LÚDER, RESPLANDIR, LUDENTAR".

NAULÈR: "ET QU'AMIE ERA NAU (BARCA)".

HARDIT: "CORATJÓS, VALENTONH".

PARIÈR: "PARION, TALAMENS ATAU".

VOP: "AGUINÈU. DET LATIN -VULPES-".

GRAUÈR: "ERA ARRIBA D'UN ARRIEU" (ET GRAUÈR DE BOSSOST).

=====

=====

=====

.....
Yo, un suscriptor más de la revista "TERRA ARANESA", tras pedirles perdón por no saberme expresar en aranés (escrito), a pesar de serlo, me dirijo a Vds.: director y colaboradores de la revista y del Museo, para contarles algo que a mi corto entendimiento no veo claro.

En primer lugar les diré que si estamos dispuestos a promocionar unas inquietudes culturales debiéramos desvincularlas de los medios económicos que cada persona pueda mas o menos tener. Pues no veo que un cargo como puede ser el de miembro numerario del Museo pueda comprarse de la manera que Vds. lo han enfocado. Toda revista o publicación se mantiene con lo que los suscriptores pagan, pero lo que no entiendo y perdono por la reiteración, es que para ser miembro numerario haya de pagarse un tanto de más.

Queriendo o sin querer creamos una Fundación para una determinada clase social.

Aunque no se den cuenta y pueda parecer que la cantidad es ridícula, yo uno de más les diré que a mucha gente le podemos negar un puesto que pueden desempeñar mejor que uno de esos que ha comprado una papeleta, como si de una rifa se tratara para poder ganar y así desempeñar un cargo dentro de la cultura aranesa; de esa cultura que si queremos ver crecer como es debido debieran separarla de los estamentos sociales y económicos.

Con esto no quiero imponer mis ideas, sino hacerles ver algo, en lo que no han caído y que mucha gente enamorada del Valle e hijos de él no está conforme.

Yo, a mi corto entendimiento torno y creo que estos puestos debieran ganarse por méritos -- propios o de manera democrática a votación de los miembros del Museo o suscriptores de la revista.

Y sin más aprovecho para todos juntos darnos estímulos y ánimos a seguir esta hermosa fundación que es el Museo.

J (...) B (...)

Firma ilegible .-

NOTA D'ERA REDACCIUN:

Aquesta carta rebuda sense nom e adreça d'et remitent, l'hauem publicat per referir-se directament a'ra revista e al Museu.

En dautes ucasius, nu puderam publicales. Pregam as autus la hesquen a cunsta en es sues cartes.

.....

Envert a d'aquesta carta era redacciun vó mete en clá cauqui - punts:

Jamés auem auít era intenciun de vinculá era cultura en tan es miei economics de cada un, es trebalhs det Museu e era Redacciun - Gera Revista an estat tustem duberti a tuti e encara aué e sivans era Escritura Fundaciunau det Museu nu ei ubligatori pagá arren ne éste suscriptu de "TERRA ARANESA".

Quand et comunicant parle de "comprar un cargo", ajunte dues paraules que nu an estat jamés ena idia des actuaus membres det Museu que creen qu'era cultura nu ei ua mercaderia e que so que et comunicant enten per aué un cargu ei trebalha multi ses dempus des sues jornades laburans. Nu credem cap que calgue insisti massa enta rebate que 500 ptes. ar an nu determinant cap ua classe suciau. Er organigrama de't Museu desvirtue per cumplet, era poc documentada carta cumentada.

En cap des munuments funeraris d'era Val d'Arán i a arren d'escrit, aurie estat ua ajuda enta sabé de quin an èren. Se pense que poden èste de entre et segle II e at IV, peru tenguen en cunde que era tradiciinn d'aguest art indizena s'alungue enouia ben entrada era Edad Mieja.

Era gent dét pais at trubá aguesti peires dam rellèus de munuments funeraris e imatjes humanes sense sabé d'aun prucedien, les atribuiren caracter religiús e les plasèren en es paret de's gleises, e gracies d'aguesta custüm, auem pugút cunservá aguest impurtan patrimoni arqueologic d'era Val d'Arán. Es que nu sigueren plaçades, gesqueren de't pais, cum era "estela" de Mig-Arán, era figura rumana de Isis de Tredós, e es sèt inscripciús rumanes.

Era Fundaciun Museu Etnológic d'era Val d'Arán, agrais át Senyu Luis Diez- Coronel era cunfiança que deposite en era enta cuedá e saubá et patrimoni que i a, e tut lu que pugue apareshe.

Fruntau de "urna" dam tres persunatjes, et de't miei un mainatje, placat ena paret de'ra gleisa de Vilamós.

CARTA A'T DIRECTÚ:

PER UN VIELLA MÉS LIMPIU.

VIELLA NU EI UN POBLE LIMPIU, DIDEN ES FURASTÈS; E NU MUS CAU PAS HÉ CAP D'EFORS ENTA DALES ERA RASUN. PER PAR DE'S VESIS SE PUIRÍE MILLURÁ MOLT; QUE TUTI ESCAMPÉSSEN UN SHINHAU MÉS ET DEUANT DE'S PORTE, JA NI A QUE AT HÈN, E PASSAI PE T DEUAN EI REPUSANT. D'AUTI QUE ESCAMPEN TA DEORA O NU A'T HÈN - JAMÉS E R'ASPÈCTE EI BEN DESAGRADABLE.

CUM DIDEN ARA "MENTALISEM-MUS" - ENTA MILLURÁ AGUESTA SITUACIUN. - NU TIREM ES PAPÉS PE'S CARRÈS, E/ ES MAINATGES CUMPRENERAN QUE NU - LES I HAN DE TIRÁ.

A R AJUNTAMENT, JU LI DEMANARIA, E NU EI MASSA DEMAN'A, QUE METEN-PAPELERÈS, E QUE EN ES LOCS AUN - SOLEN PARÁ ES AUTUCARS, ENA AVENGUDA DE'T CINE " PER EXEMPLE, -- AUN ES TURISTES SE PERMETEN TIRAI TUT ACRÓ QUE LES SUBRE; SE MÉS NU, US BIDÚS PINTAT AUN EI METESSE -- " BASURA ".

TABE CALERIE QUE CUAN S'ACABE UA OBRA, SE LI EXIGIGUESSE A'T RES--PUNTABLE, DE DISHÁ TUT E R'ENTUR/ EN BUNES CUNDICIÚS.

AUEM UA ENTRADA TA'T POBLE, QUE-ENÇARA QUE DEPÚS DE HÉ ET NAU PONT DE' E GARUNA, A PASSAT A SEGUN TÈRME, EI UA ENTRADA MÉS NU A'T SEMBLE.

SENSE PARLÁ DE'T PONT RUINÚS E--PURTANT QUE SE I PASSE MOLT; I ABIDÚS TIRATS A CADA MAN, DEU ÉSTE-UN DEPOSIT D'OBRES PÚBLIQUES, PER-QUE TABÉ SE I RULLEN UES MAQUINOTES E TUT SEGUIT PILÈS DE SABLE - ESBARRICATS, E TUT ACRÓ, DA ERA - IMPRESIUN DE'T MÉS GRAN ABANDUN.

DAM UN SHINHAU DE BUNA VULUNTAD, PENSI QUE ENTRE TUTI PUDEM DA A'T NOSTE POBLE UN ASPÈCTE MUL MÉS -- ACUELLEDÚ.

D. C. P.

=====

.. _ . _ . . . V . . . I . . . E . . . L . . . S . . .

PAIRE:¿PERQUE TREMOLES? HAS EIRET?

NU ANGELET NU, NU É EIRET, TREMOLI, PERQUE SO VIELLET.

¿QUE EI ÉSTE VIELLET PARE ?

ÉSTE VIELLET EI CRÓ, TREMULÁ, E TUT TREMULAN, PASSET A PASSET,ARRIBA - A'T CAP DE T CARRÉ,

¿ AUN EI ET CAP DE T CARRÉ PARE ?

NU A'T SABI, I A COPS ASIEU MADESH, E DAUTI PRU LUENY E PRU RIBENT, PERU QUAN TU ME DAS ERA MAN, SEMBLE QUE PORTI ALES E NU TOQUI DE PES - EN TERRA.

JU PARE, TE DARÉ TUSTÉM ERA MAN.

! AY PRAUBET!. TU NU SABES, QUE A MESURA QUE TE CRESHERAN ES MANETES;- SE ESCURRERÁN DE'S MIES, E SENSE ENCUEDATEN, ME DISHARÁN D'ANÁ.

JU PARE , NU TE DISHARÉ JAMÉS,

DIEU T'ESCUTE ESTIMAT, DIEU T'ESCUTE

ES VIELS; DIDEN QUE SUN CUM ES MAINATGES. EN CAUCARREN JA SE SEMBLAN. SE HAN A CAUCARRÉS A'T TUR QUE LES CUEDE, JA SUN CUNTENTS. ¿ MUS AUEM-ENCUEDAT NUSATI, SE TUTI ES NOSTI VIELS, SUN CUEDATS CUM CAU ? , SHAGRI NEMMUS PER ERI. HÉM QUE ER IUER D'ERA SUA VIDA, SIGUE CUM ET D'ERA NOS TRA VAL D'ARÁN ;ENÇARA QUE UN SHINHAU DURU, PULIT, SERÉN E PLEN DE --- PATS, PATS E SERENÚ, QUE MUS CAU CERCA, ENTA'S NOSTI VIELS.

AUEM DE HÉ UN ESFORS ENTA QUE ERA CARGA DE'S SOS ANS, SIGUE LAUGERA E DUSSA. QUE QUAN JA NU AGEN UA MAN QUE LES CUEDE, E UN COR QUE LES ES--CAUE, NU MAUVISQUEN SULETS E ABANDUNATS A RASUA TRISTÚ; SENSE UN CALIU ENTA CAUASSE, SENSE UN TUPIN QUE LES RESCAUE.

QUE NU AGEN DE CERCA EN TRAGUET, AQUERA FALSA CALÚ, AQUET PRAUBE PLA-
SÉ QUE A PLAP'S SULET, LES HÉA DESBREMBÁ ERA SUA TRISTA EXISTENCIA.
CERQUEMLES UN ACUADÉ ACIEU, EN VAL D'ARÁN. PERQUE ACIEU AN VISCUT E-
ACIEU AN ET SON COR ARRAITSAT. QUE NU LES CALGUE TREI D'ERA SUA TÈRRA.
UN ARBE VIELL NU SE POT TRAPLANTÁ PERQUE MURÍS.
PENSEM DESDE ARA MADESH EN ES VIELS D'AUÉE EN ES DE DEMÁN QUE SERAM-
NUSATI,

TERRA DIGNA

Al ordenar el archivo parroquial de Viella nos sorprendió la claridad y firmeza de un determinado documento, señalado con el número 94, sin fecha pero asignable a las primeras décadas del siglo XVI, redactado en catalán, en el que los cinco terçones de Puyolo, Arties y Garós, Marcatosa, Iriça y Bosost, con toda la dignidad de su responsabilidad ante el común de sus representados, aúnan a Viella y al Gobernador Don Juan de Bardaxí en sus justas reivindicaciones. Creemos interesante comentarlo.

"Los sinc terçons com son Puyolo, Artiés y Garós, Marquetosa, Layrissa y Bussost, tots de acord, segons les relations de divers — Consellers y prohoms, han acordat respondre al señor Joan de Bardaxí, Señor de Ramastué, del modo següent.

Primerament que y quant se ha vist lo gran abús y mala guarda y ynsolentia se feyan en Castelleó, la terra, y següent la fidelitat acostumada tenim a sa Magestat, prengué a sa má lo dit Castell perque aquell fos guardat fins atant que sa dita Magestat provehiés lo que servey ly fos. Vista la demanda y restitució de dit Castell feta per lo dit señor Johan de Bardaxí, havent ell conaguda sa culpa de la mala guarda de aquell, los dits sinc terçons, tenint qell a la honrra ques deu al dit señor, han acordat y determynat tornar lo en guarda de dit Castell, y que aquell tinga y guarde a determynatió y voluntat de la terra, y a que tota hora la terra loydemanará, e sia tingut restituhir aquell a la terra, y a que la dita terra ne puga servir a sa Magestat, he ho aquí sa dita magestat manara; y en lo predit se ha de obligar dit señor de Ramastué y donar seguretat.

Mes que attés y considerat que sa Magestat té scrit a la terra — que lo offici y carrech de Castellá de la present Vall vacca y que provehirá prest aquell, que dit señor Johan de Bardaxí no puga administrar ny exercitar ni puga manar.

Poserá fermo sixantenas, y lo que procederá de la leuda y carnalates y galins, fins i que los agravyats sían desagavyats, y —tinga taula de justicia y dissinitió de auquells, y haya de aclarir la demanda ly fá Mosse den Pug y per ell a la terra, y pagar los —danys ne han rebuts particulars de aquella, y tenir dissinitió del dit Mosse den Pug; y fet tot lo predit, la terra determinará en fer lo que deurá; y que dit de Bardaxí nomenará per sa part hun jutge —de taula del dia present al dia de pasqueta, y la terra ne anomenará altre, conforme privilegi, y de dit día de pasqueta en avant pogan dits jutges entendre en llur carrech de jutges de taula, y desagavyar los agravyats; y la terra anomena per sa part per jutge —de taula al señor Matheu de Pont.

Y que lo terçó de Viella responderá dissabte primer vinent.

Yo Antonyo Bardaxy prometo azer cumplir lo arriba escrito.

Yo Matheu de Pont promet fer tenir lo damunt escrit juri me firme

Matheu de Pont " . '

!La "terra"! . !Que concepto de grandiosa dignidad tiene esa palabra en labios de los Consejeros y Prohombres de los cinco terçones! La tierra son los hombres, que elijen a sus representantes para ser insaculados en los "redolines"; son los pastos y las aguas, que la "Querimonia" obliga a respetar; son los derechos y deberes, aceptados con plena responsabilidad por los hombres que la viven.

No sabemos la fuerza de que dispuso el Gobernador Juan de Bardaxí para poder aislar a Viella —terçón de Castiero— de los otros cinco; pero éstos no se sienten cohibidos ni siquiera por la separación, —que les inquietaba, les dolía y les restaba fuerza, de la capital —del Valle; responsabilizan a diversos Consejeros y Prohombres con —sus declaraciones, que los terçones tienen muy en cuenta; y entonces, "tots de acord", con la inmensa fuerza que la unión dá al ejercicio de un derecho, responden al Señor de Ramastué.

Su gobierno de Castell—lleó dejaba mucho que desear; abusos, insolencias y —lo peor para el buen servicio del Rey y para la tranquilidad del Valle— la mala guarda, obligan a la "terra", en nombre de la tradicional fidelidad a su Rey, a hacerse cargo del castillo, hasta que su Majestad proveyese lo que creyere oportuno.

!Hombres que hacían la tierra, y tierra que hacía a los hombres!. No hay miedo a declarar la verdad, en contra del Gobernador Real; —no existe duda de que Su Majestad habrá de dar la razón a quien la tenga, en contra, si es necesario, de quién gobierna en su nombre.

Cada miembro del Consejo de los terçons está seguro de que el Rey - confía en la dignidad de quienes han sido elegidos por su pueblo, y de que sabe que al defender a su pueblo, los elegidos defienden lo más importante para la Realeza: su unión con él.

Don Juan de Bardají también dá ejemplo de señorío y dignidad; reconoce ante los terçones su deficiente actuación, y se somete a solicitar la restitución del mando, dejando a un lado el posible recurso, más tentador probablemente, de pedir la ayuda Real, intentando tergiversar los motivos que obligaron al secuestro del castillo por la "terra". Para ello está dispuesto a someterse a la obligación de resignar el mando si la "terra lo requiere.

En estas relaciones entre terçones y Gobernador, que, como es lógico, debieron partir de puntos de vista opuestos en cuanto a la solución del problema, se guardan, por ambas partes, las normas de trato caballeroso y correcto; los terçones actúan teniendo "celo - por la honra que se debe a dicho señor", cuya autoridad y categoría reconocen, pero cuyo desgobernó se sienten en el deber de corregir, incluso pidiendo al Rey que circunscriba la autoridad del Gobernador a la guarda del castillo, sin que pueda administrar, ni ejercitar ni mandar fuera de lo relativo a aquel.

Pero aún hay más; el Gobernador deberá responder de los daños y agravios causados, hasta que los agraviados queden desagraviados, - incluso Mossen Puig, que en su nombre y en el de la "terra" le ha demandado. Esta "taula de justícia", obligatoria para los Gobernadores del Valle después de su mandato, se debe ver garantizada por la retención de los derechos de "leuda, carnalatge y galins" que, - normalmente servían para pagar los sueldos del Castellano y sus soldados.

Y para éllo se fija plazo: Don Juan de Bardají deberá nombrar su juez entre el día del documento y el de la Pascua pequeña.

La "terra" empieza cumpliendo este requisito, y nombra a Don Mateo de Pont.

Aquí llega un punto desconocido en estas negociaciones; el requerimiento al terçón de Viella para que conteste el sábado inmediatamente venidero. No hemos podido aclarar el motivo de la falta de unión con el terçón de Viella por parte de los otros cinco terçones, cosa rarísima en la historia del Valle. Pero esa misma aparente disparidad de fuerzas -cinco terçones contra el de Viella y el Gobernador- da idea de la prioridad, en aquellos tiempos, del derecho

sobre otros aspectos de la vida comunitaria en el Valle.

El Gobernador debía ser aragonés, y desconocía el idioma catalán, por lo menos para poder escribirlo, pues su compromiso y aceptación los redacta en castellano, aunque acepta la redacción del documento en catalán, en su totalidad: "Yo, Antonio Bardají, prometo hacer — cumplir lo arriba escrito".

Mateo Pont, ya en la lengua del Principado, promete lo mismo, "jura y firma".

No hemos encontrado posterior documentación sobre la ejecución de esta "taula de justicia", por lo que se puede dar por sentado que los agraviados fueron satisfechos en sus reclamaciones, si eran justas, y que Mossen Puig halló justa respuesta a su demanda, como otra prueba del buen funcionamiento de unas instituciones que tendían a resolver los problemas a nivel de los estamentos que los vivían y los conocían de cerca, evitando la intervención de los organismos de mayor altura jurisdiccional, y descargándoles, a ellos y a la Corona, de la problemática local. Pero para ello hacía falta una probidad y una dignidad en las personas, que ciertamente se daba en el Valle de Arán en aquel siglo.

Melquiades Calzado

AGUES TREBALL D'ET SENHÚ MELQUIADES CALZADO SIGUEC PRESENTAT E MERSEHC MESIÚN HUNURÍFICA EN 'PRIMÉ CUNCURS LITERARI ARANÉS' CELEBRAT EN 1.976, MUS CUMPLATS PUDELU PUBLICÁ EN " TERRA ARANESA " PERQUE -- HEI ÒA MANERA, ENCARA QUE SIGUE MUDESTA, DE RECUNEISHE, E HÉ PÚBLICA ERA OBRA D'ET SEHÚ CALZADO EN LÚ QUE TOQUE ARA HISTORIA D'ERA VAL - D'ARÁN, E PERQUÉ EN SON DIA SUGERIC AS PREBUTJADÚS D'ERA REVISTA, - ET SON PROPI NOM.

#####

#####

#####

#####

#####

#####

FUNDACIUN MUSEU ETNULOGIC DE 'RA VAL D'ARAN

De's Estatuts :

Art. 1.- Se cunstituís ûa Fundaciun benéfica-artística-cultûral, de caracter particulá e privat e naturalesa permanent que s'en didará " Museu Etnulogic de'ra Val d'Aran".

Art. 2.- Era Fundaciun a er objecte de urganisá ûn Museu que pugue / recuelhe e sauvá tut lu que pugue de't passat: historia, arqueulugia e custûms de'era Val d'Aran, sigue auent era propie dat de's causes e sauvantles, sigue rebutles en deposit -/ ta'ra súa cunservaciun e exhibiciun cunservant era propie dat es que ac an entregat.

Atau madesh cuedará era urganitsaciun d'actes cultûrals, es tûdis e trebalhs cientifics e publicaciús relaciunades dam era Val d'Aran.

Art.19,- Era Fundaciun:

- a) Examinará es trevalhs e reberá es comunicaciús de's Membres de'era Fundaciun, prenent es decisiús que calgue.
- c) Decidirá era creaciun de secciús ta'r estûdi de temes e -/ cuestiús specials.
- d) Ajuntará a's trebalhs de'era Fundaciun a juveni estûdiusi -/ dam vucaciun ta'ra labú d'aquera, e urganisarà trubades de divulgaciun.
- e) Realisarà tuti es trebalhs necessaris ta'ra urganisaciun -/ d'ûn Museu de'era Val, recuelhent tut lu que sigue d'interés.

----- -----
BULETIN DE INSCRIPCIUN

NOM.....

DUMISILI.....POBLE.....

AMIC DE'T MUSEU ☐ CULABURADU ☐

ENVIÁ A MUSEU ETNULOGIC D'ERA VAL D'ARAN.

CARRE MAJU. VIELLA (VAL D'ARAN).

TERRA ARANESA

PUBLICACIUN TRIMESTRAL

EDITE: MUSEU ETNULOGIC DE'ERA VAL D'ARAN.

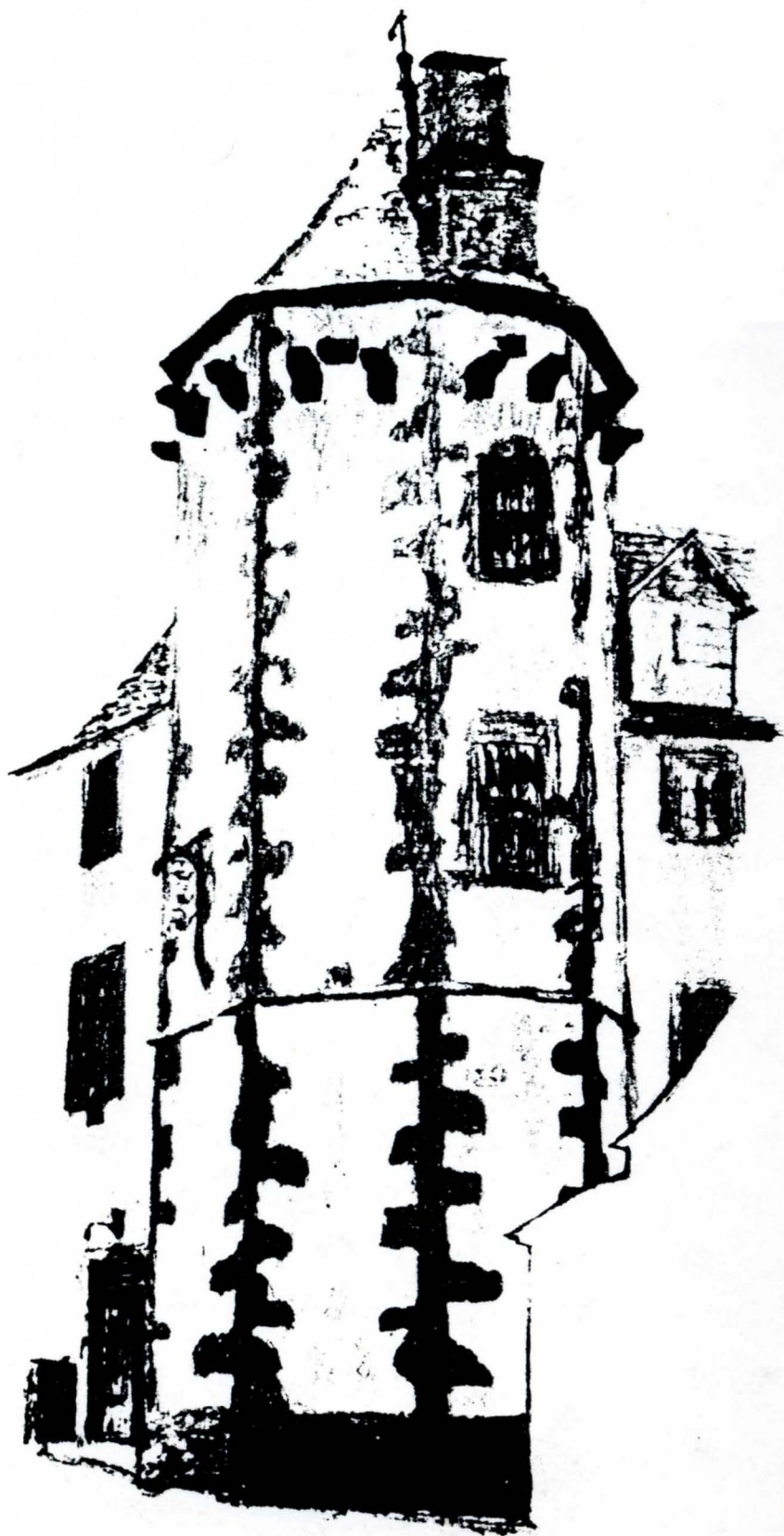
IMPRIMÍS: COPISTERIA LLEIDATANA.

ADMINISTRACIUN: Mª ELVIRA RIU - VIELLA

AMICS CULABURADUS DE'T MUSEU - 1.000 .-
PTES. AR AN. (PUIRAN ÉSTE MEMBRES NUME-
RARIS DE'T MUSEU).

AMICS DE'T MUSEU 500.- PTES. AR AN.

BASTISSA D'ERA FUNDACIU-MUSEU (TOR D'ET GENERAU MARTIGNON) VIELLA